

تفسیر روان و ساده قرآن کریم
قسمت هجدهم، سوره بقره

ذکر کتاب

درس گفتارهای
استاد سید هادی عظیمی

بهار ۱۴۰۳

موسسه فرهنگی

شماره ثبت: ۱۶۶۰

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا وَ نَبِيِّنَا
أَبِي الْقَاسِمِ الْمُصْطَفَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ الطَّيِّبِينَ
الطَّاهِرِينَ الْمَعْصُومِينَ الْمُقَرَّبِينَ، سَيِّمًا بَقِيَّةَ اللَّهِ فِي
الْأَرْضِينَ وَ اللَّعْنُ الدَّائِمُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ.

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا.

مقدمه: ورود به تفسیر سوره بقره

در محضر شما گرامیان، تفسیر روان و آسان از آیات
قرآن کریم را شروع کردیم. رسیدیم به سوره بقره.

سوره این طور شروع می شود: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ. ﴿الف، لام، میم﴾

بحث اول: حروفِ مُقَطَّعِهِ

اولین بحثی که خدمتتان تقدیم می کنیم، درباره
حروفِ مقطعه است.

اجتناب از طرح اقوال متکثر

درباره حروفِ مقطعه، مفسران نظرات گوناگونی دارند.
من فکر می کنم، بیان این نظرات، شاید ما را از اصل
مطلب دور کند. بعضی از این نظرات [چون] قابل اثبات
نیستند، بیان نمی کنم.

علاوه بر این، فرمایش حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام هست که فرمودند: «إِذَا اَزْدَحَمَ الْجَوَابُ خَفِيَ الصَّوَابُ»^۱ یعنی وقتی جواب‌ها بسیار شود، جواب صحیح در بین این‌ها گم می‌شود.

از آقایان مفسران، در این باره بیست قول هست. اگر بخواهیم همه را بگوییم، هم وقت گرفته می‌شود و هم ذهن شما مُشَوَّش می‌شود. مطلب اصلی شاید آن‌گونه که باید، در ذهن شما مستقر نشود.

لذا، ما بر همین اصل پایبند هستیم و تا آخر، ان شاء الله تا هر جا که خدمت شما باشیم، این مسئله را رعایت می‌کنیم. تا جایی که نیاز به بیان اقوال نباشد، از [طرح آنها] خودداری می‌کنیم.

نکات کلیدی درباره حروف مقطعه

۱. رمز بین خدا و پیامبر

درباره حروف مقطعه قرآن، اولین چیزی که لازم است بدانیم این است که: اولاً، این حروف می‌تواند رمزی بین خدا و پیامبر خدا باشد. این، اولین مطلب است که اکثر مفسران گفته‌اند و درست هم هست.

۱. نهج البلاغه؛ حکمت ۲۳۵

۲. به عنوان اسم سوره

نکته دوم این که بگوییم این حروف اسم سوره است؛ مثل برخی سوره‌ها، مثلاً سوره ص که در اولش هم «صاد» آمده یا سوره قاف که اولش «قاف» است. می‌تواند اسم سوره هم باشد. یا سوره الف. لام. میم. یعنی سوره بقره. گفته می‌شود این هم یک وجه است.

۳. اشاره به فراوانی حروف در متن سوره

نکته سوم درباره حروف مقطعه این است که، بعضی گفته‌اند حروف مقطعه در ابتدای هر سوره، نشان‌دهنده این است که در این سوره از آن حروف، بیشتر استفاده شده؛ این خود یک معجزه است.

چون زمان [نزول آیات] کامپیوتر نبود، لذا شاید مردم، می‌توانستند این اتهام را به پیامبر خدا وارد کنند و بگویند او از پیش خود این حرف‌ها را می‌زند.

امروز که کامپیوتر آمده، می‌توانیم با آن، حروف را جدا کنیم و آمار بگیریم. وقتی انسان می‌بیند که در سوره بقره الف و لام و میم از باقی حروف بیشتر است، به معجزه بودن قرآن پی می‌برد؛ این کار بشر نیست. یک انسان عادی، نمی‌تواند آن قدر دقت داشته باشد و به گونه‌ای صحبت بکند که در یک سوره، فراوانی حروف الف، لام، میم آن، نسبت به حروف دیگر بیشتر باشد.

۴. تَحَدَّى قرآن با استفاده از حروف مقطعه

نکته مهم دیگر درباره حروف مقطعه این است که بعضی‌ها می‌گویند خدای متعال این حروف را که در ابتدای سوره می‌آورد، می‌خواهد به ما بگوید: قرآن، از این حروف تشکیل شده. عناصر تشکیل‌دهنده این آیاتی که این قدر عظمت دارد و جزو معجزات بزرگ است، همین حروف‌اند. اگر می‌توانید، شما هم با این حروف، آیاتی با این زیبایی و اعجاز، تدوین کنید و ارائه بدهید.

این هم مطلب درستی است درباره حروف مقطعه، چرا؟ چون قرآن با همین شیوه، با کسانی که منکر قرآن هستند سخن گفته است. لذا می‌فرماید: ﴿فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ﴾^۲ اگر می‌توانید با حروف الفبا، سوره بیاورید یا بخشی از یک سوره را بیاورید.

۵. روف مقطعه به‌عنوان رمز اختصاری

نکته بعدی این است که بدانیم، حروف مقطعه، نام اختصاری است. ، از ابتدای کلماتی که وجود داشته، یک حرف گرفته شده و کنار هم گذاشته شده. مثلاً به فرماندهی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی «فراجا» می‌گوییم. از اول هر کلمه، یک حرف را برداشتیم و گذاشتیم روی این نیروها. در قرآن هم همین‌طور است.

۲. سوره بقره آیه ۲۳

حروف مقطعه، ابتدای کلماتی است که این کلمات راز و رمزی است بین خدا و پیامبر و راسخون در علم، ائمه علیهم السلام، آنها می‌دانند که این حروف اختصاری، به چه کلمات و مفاهیمی اشاره دارد.

۶. هماهنگی عددی در حروف مقطعه

نکته دیگری که در مورد حروف مقطعه هست، بحث حاشیه‌ای جالبی است و ربطی به مفاهیم ندارد. [سؤال] حروفی که به‌عنوان حروف مقطعه است در قرآن، چندتاست؟ چهارده تاست. سوره‌هایی که حروف مقطعه دارد، چندتاست؟ بیست و نه تاست، به تعداد حروف الفبای عربی. این نظم دقیق و هماهنگ نشان می‌دهد، قرآن کار بشر نیست. اینکه ۲۹ سوره، حروف مقطعه دارد و حروف مقطعه، ۱۴ تاست که نصف ۲۹ تاست؛ حاکی از نظم دقیق در چینش کلمات قرآن است.

بعضی از اقوال می‌گویند الف، جزو حروف مستقل عربی نیست، الف روی واو یا روی یا گذاشته می‌شود، مثل تقوی که آخرش یاء است ولی تلفظش (آ) است. اگر حروف و الفبای عربی را ۲۸ حرف بگوییم، تعداد ۱۴ حروف مقطعه، نصف حروف الفبای عربی است. این ظرافت‌ها، بیانگر نظم است که در چینش وجود دارد و نشان می‌دهد قرآن کار بشر نیست.

۷. جمله حفظی برای یادسپاری حروف مقطعه

اگر بخواهید بدانید مجموع حروف مقطعه چیست، در یک جمله می‌توان همه آنها را بیان کرد. یک جمله از همه حروف مقطعه می‌شود درست کرد، که ما در کودکی می‌رفتیم کلاس قرآن، به ما می‌گفتند: «صِرَاطُ عَلِيٍّ حَقٌّ نُمِسِكُهُ» راه علی حق است، ما این راه را می‌پیماییم. هم یک مفهوم خوبی دارد، هم تمام حروف مقطعه قرآن در این جمله هست.

جمع‌بندی بحث حروف مقطعه

درباره حروف مقطعه مطالب زیادی هست، اما آنچه که نیاز بود را خدمت‌تان عرض کردیم.

تفسیر آیه: ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

﴿الف. لام. میم. ذَلِكَ الْكِتَابُ﴾. در ارتباط با این آیه، بحث‌های زیادی هست که باید خدمت‌تان عرض بکنیم.

چرا ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ﴾ و نه «هَذَا الْكِتَابُ»؟

اولاً چرا «ذَلِكَ» فرموده و نفرمود: «هَذَا الْكِتَابُ»؟ ﴿ذَلِكَ﴾ اشاره به دور است. و اشاره به دور، برای تعظیم قرآن است. «آن کتاب». در ادبیات عرب، گاهی برای تعظیم، از اسما اشاره دور استفاده می‌شود.

اگر بخواهیم ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ﴾ را ترجمه کنیم، نباید بگوییم این یا آن کتاب هدایت است برای متقین. باید

مفهوم تعظیم را هم در ترجمه بیاوریم: آن کتابِ با عظمت، هدایت است برای پرهیزگاران.

عظمت قرآن؛ چون کلام خداست

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾^۳

درباره عظمت قرآن، باید نکاتی را محضرتان عرض بکنیم. کلام خدا که همین قرآن و ذکر و نور و هدایت است، با خودِ خدا هیچ فرقی نمی‌کند. عظمتِ قرآن، به اندازه عظمت خداست. چون منسوب به خداست. هرچه خدا عظمت دارد، قرآن هم باید در چشم ما به همین مقدار عظمت داشته باشد.

برای همین است که خدا می‌فرماید: ﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾^۴ اگر قرآن را بر کوه بزرگ نازل می‌کردیم، به خاطر اینکه تحمل چنین خطاب با عظمتی را نداشت، شکافته می‌شد و تکه‌تکه می‌گردید.

سنگش خشوع ما در برابر قرآن

ما که انسان هستیم و چنین کتاب با عظمتی بر ما نازل شده، خشوع‌مان در برابر این کتاب چقدر باید باشد؟ آیا خشوع ما به آن اندازه‌ای که باید باشد هست؟ از کوه، انتظاری نیست که خاشع باشد. کوه، نشانه عظمت و

۳. سوره بقره؛ آیه ۲

۴. سوره حشر؛ آیه ۲۱

قدرت و اقتدار است. اما همین کوه، اگر خدا آیات قرآن را بر آن نازل می‌کرد، خاشع می‌شد و ذلیلانه می‌پذیرفت.

هشدار قرآن برای بیداری ما

این را قرآن می‌فرماید تا ما حواسمان باشد؛ در واقع، «به در می‌گوید که دیوار بشنود». چرا ما در مقابل آیات قرآن خاضع نمی‌شویم؟ یکی از دلایلیش این است که عظمت قرآن را درک نکرده‌ایم. متأسفانه قرآن آن‌گونه که باید و شاید در جامعه ما، عظمتی را که باید برایش قائل باشیم، ندارد.

استفاده ابزاری از قرآن

یکی از دلایلیش این است که معمولاً قرآن تبدیل شده به یک ابزار، تا کارهایمان را با آن پیش ببریم: بالای سر مسافر بگیریم، برای مُرده بخوانیم، با آن استخاره کنیم، سر سفره عروس و هفت‌سین بگذاریم و...

شرط درک عظمت قرآن: درک عظمت خدا

اگر می‌خواهیم عظمت قرآن را درک کنیم، باید عظمت خدا را درک کنیم. عظمت خدا چقدر است؟ بینهایت است.

تبیین عددی مفهوم «بی‌نهایت»، برای درک عظمت خدا ﷻ

وقتی می‌گوییم «الله اکبر»، یعنی خدا بی‌نهایت است؛ بی‌نهایت بزرگ است. اگر بخواهیم در چند جمله خلاصه بگوییم؛ اگر همه هستی را در نظر بگیریم و به آن ضریب بدهیم، مثلاً بگوییم صدها هزار بالاتر، صدها میلیون، صدها میلیارد، همین‌طور برویم جلوتر. به اندازه این عدد، یک دانه «۱» بگذاریم و به تعداد الکترون‌های هستی جلوی عدد، «۰» بگذاریم.

یک‌چنین عددی را در نظر داشته باشیم؛ ما به تعداد این عدد، عالم هستی داشته باشیم؛ به تعداد این عدد، عالم ملک و ملکوت داشته باشیم. همه این‌ها در مقابل عظمت خدا چقدر است؟ صفر. اگر می‌خواهیم عظمت خدا را درک کنیم، باید عظمت بی‌نهایت را درک کنیم.

کاربرد غلط واژه بی‌نهایت

نباید واژه «بی‌نهایت» را بی‌جا به کار ببریم. اینکه گاهی می‌گوییم بی‌نهایت خوشحال شدم، بی‌نهایت لذت بردم، بی‌نهایت دوستت دارم، بی‌نهایت تشکر، این‌ها غلط است. این کار، باعث می‌شود، عظمتی که باید نسبت به معنای «بی‌نهایت» و «الله» در ذهن‌مان ایجاد

شود، نتوانیم ایجاد کنیم. واژه مقدس «بی‌نهایت» خیلی عظمت دارد. واژه «الله» خیلی عظمت دارد.

تمرین ذهنی برای درک بی‌نهایت

ما برای این که عظمت خدا را حس بکنیم، باید درباره بی‌نهایت فکر بکنیم. دقت بکنیم که عظمت بی‌نهایت چقدر است.

حالا آن عددی را که عرض کردیم، شما یک دانه «۱» در مقابلش به تعداد الکترون‌های هستی «۰» بگذارید؛ تا بیشتر عظمت بی‌نهایت را درک کنید. برای اینکه این عدد را بزرگ‌ترش کنید، به توان خودش کنید. این عدد به توان خودش چقدر می‌شود؟ ۱۰ به توان ۱۰ می‌شود ده میلیارد. ده تا صفر می‌آید جلوی نتیجه. دوباره نتیجه را به توان خودش کنید. باز نتیجه را به توان خودش برسانید، تا صبح قیامت، آن عدد آخری باز عدد پایه شما باشد. بگویید اگر به تعداد آن عدد، عالم مُلک و مَلکوت وجود داشته باشد، ما آن وقت این را چقدر باید ببینیم؟ در مقابل بی‌نهایت، صفر است. بین صفر و یک، بی‌مقدار است.

تأثیر تکرار عددی برای درک ناتوانی انسان

اگر حوصله دارید ادامه دهید: آن عدد آخر را این طور حساب کنید که همه جنیان، انسان‌ها، ملائکه، همه موجودات عالم، از صبح ازل تا صبح قیامت آمده‌اند و

یک چنین کاری کرده‌اند. آنها از اول یک عدد پایه داشتند؛ یک دانه «۱» که به تعداد الکترون‌های هستی جلوی صفر داشت. این عدد را در هر ثانیه، به تعداد خودش به توان خودش کردند. تا همه رسیدند به روز قیامت.

و روز قیامت، همه جواب‌ها ضرب در هم شده. یک جواب آخر به دست آمده. آن جواب آخر، در مقابل بی‌نهایت چقدر است؟ صفر.

پیوند عظمت بی‌نهایت، خدا و قرآن

این مطلب را حتماً دقت کنید:

عظمت بی‌نهایت اگر برای ما روشن نشود، عظمت خدا روشن نمی‌شود. عظمت خدا اگر روشن نشود، عظمت کلام خدا روشن نمی‌شود.

وظیفه ما در برابر عظمت قرآن

ما باید در عظمت خدا، تدبّر و تفکر کنیم. به گونه‌ای با قرآن رفتار کنیم که حداقل، این عظمت را با رفتارمان نشان بدهیم. باید جایگاه قرآن را همه درک کنند؛ اعم از اطرافیان، فرزندان، نزدیکان، به خصوص کودکان و فرزندان.

جایگاه ظاهری قرآن و آداب احترام به آن

قرآن، یک کتاب معمولی نیست، یک موجود زنده است. قرآن، احساسات ما را می‌فهمد و آنها را تشخیص می‌دهد. اگر نسبت به آن بی‌احترامی کردیم؛ قرآن، از دور هم تشخیص می‌دهد. روز قیامت پرده‌ها کنار می‌رود. می‌فهمیم که قرآن زنده بوده و رفتارهای ما را می‌دیده؛ ما شرمندeh‌اش می‌شویم. روزی که من با بی‌اعتنایی از کنار قرآن عبور کردم، به آن جسارت کردم و قرآن را در جای درست نگذاشتم، قرآن، همه را دیده است.

احترام عملی به قرآن در فضای خانه

پس رفتارهای درستی که حاکی از این است که ما، برای قرآن عظمت قائلیم، انجام بدهیم؛ ولو اینکه در ذهن خودمان، به آن صورت که باید، به درک این عظمت نرسیده باشیم، لذا:

۱. در خانه، قرآن را در جایگاه خاص و خوب و تمیز قرار بدهیم.

۲. اگر از آن استفاده نمی‌کنیم، حداقل کنار بقیه کتاب‌ها نگذاریم، یا اگر قرار است کنارشان باشد، روی بقیه کتاب‌ها باشد.

۳. روی قرآن چیزی نگذاریم.

۴. قرآن را روی زمین نگذاریم؛ آن را روی رحل بگذاریم یا در جایی قرار بدهیم که بلندتر از سطح زمین است. این‌ها نشان‌دهنده این است که ما آن حداقل عظمتی را که باید برای آن قائل شویم، رعایت کرده‌ایم.

هنگام قرائت قرآن: ادب، آداب و حضور قلب

نکات دیگر حفظ عظمت قرآن، که باید آنها را رعایت کنیم:

۱. وقتی قرآن خوانده می‌شود، حرف نزنیم و با توجه به آن گوش دهیم. خود قرآن می‌فرماید: ﴿فَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾^۵

۲. در مقابل قرآن، به‌گونه‌ای برخورد کنیم که به ظاهر آن احترام بگذاریم و دست بی‌وضو، حتی به جلد آن نزنیم.

ایجاد ارتباط بدنی و عاطفی با قرآن

۳. وقت قرائت قرآن، وضو داشته باشیم.

۴. برای اینکه بهره بگیریم از آیات قرآن، در روایات بزرگان دین ما توصیه شده که انگشتان را روی خط قرآن بگذارید. یعنی یک‌جور ارتباط بدنی با خطوط قرآن

۵. سوره اعراف آیه ۲۰۴

ایجاد کنید؛ این مثل دست دادن و روبوسی کردن و ارتباط فیزیکی برقرار کردن با یک انسان دیگر است. این نشان‌دهنده این است که من با قرآن انس دارم، قرآن را دوست دارم، به آن عشق می‌ورزم.

رفتار مؤدبانه هنگام تلاوت قرآن

قرآن را دراز کشیده نخوانیم. روبه‌قبله بنشینیم؛ آن را با صوت زیبا و حزین بخوانیم. این‌ها همه در واقع کارهایی است که باید انجام بدهیم، تا عظمت قرآن، حداقل برای خودمان تداعی بشود.

موارد جزئی ولی تأثیرگذار در احترام به قرآن

من دو سه نکته کوتاه عرض می‌کنم: قرآن خواندن در حال حرکت اشکال ندارد، ولی بعضی از سوره‌های قرآن هست که در حال حرکت، گفته‌اند نخوانید. مثلاً سوره حمد؛ به خاطر عظمتش، باید وقتی آن را می‌خوانیم، ایستاده باشیم. اگر می‌خواهیم حرکت کنیم، احترام بگذاریم بایستیم و سوره را بخوانیم، بعد حرکت بکنیم؛ یعنی در مقابل این سوره خبردار می‌ایستیم. این‌طوری نیست که همین‌طوری بگوییم و برویم. البته به همه آیات قرآن باید احترام گذاشت، ولی همین یکی، نشان‌دهنده این است که قرآن احترام دارد و باید در مقابلش خبردار ایستاد.

آداب ظاهری دیگر در فضای خانه

نکات دیگر: در مقابل طاقچه‌ای که قرآن در آن است، پا دراز نکنیم. در اتاقی که قرآن هست، گناه نکنیم. وقتی می‌خواهیم، پاهایمان به سمت قرآن دراز نباشد. این‌ها کارهای جزئی و ساده است؛ اما همین‌ها کم‌کم روی ما تأثیر می‌گذارد. حداقلش این است که دیگران که می‌بینند، خودش یک توجهی است که ما داریم به دیگران می‌دهیم. نشان می‌دهیم که قرآن برای ما عظمت دارد، ما برای قرآن احترام قائلیم.

قرآن همچون یک شخصیت حاضر در خانه

قرآن باید مثل یک آقا و سید بزرگوار، در خانه ما باشد. چطور با آقا برخورد می‌کنید؟ در حضور آقا چطور هستید؟ باید در حضور قرآن، بیش از آن باشیم. تصور کنید پیامبر خدا آمده در خانه و اتاق شما؛ باید همان‌طور که با پیامبر خدا رفتار می‌کنید، با قرآن رفتار کنید. همان‌طور که با اهل بیت رفتار می‌کنید، با قرآن رفتار کنید. قرآن را ببوسیم. آیاتش را به دیده بگذاریم. از قرآن استمداد کنیم. با آن حرف بزنیم. به قرآن توسل بجوئیم.

شب قدر و توسل به قرآن

اینکه شب قدر، قرآن را بر سر می‌گذاریم، برای این است که نشان بدهیم قرآن و آیاتش باید روی سر ما باشد.

یعنی ما عمل به آیات قرآن می‌کنیم. می‌خواهیم زیر سایه قرآن زندگی بکنیم.

انس عملی با قرآن از شب قدر

به‌خصوص در شب قدر که شب نزول قرآن است. ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ در این شب، بیشتر از بقیه وقت‌ها قرآن بخوانیم، بیشتر با قرآن انس بگیریم، قرآن همراه خودمان داشته باشیم، در جیب‌مان بگذاریم،

خیلی خوب است، انس می‌آورد بگونه‌ای که اگر از قرآن دور شدیم، دلتنگش شویم. اگر چند روز قرآن دست‌مان نبود، وقتی به قرآن رسیدیم، به قرآن خطاب کنیم، من دلم برات تنگ شده بود، مرا ببخش که تو را زمین گذاشتم.

نتیجه‌گیری پایانی

این رابطه احساسی با قرآن خیلی خوب است. حتماً این کار را بکنیم، مخصوصاً از شب قدر، رابطه‌مان را با قرآن تقویت کنیم، تا این‌شاء‌الله قرآن هم در دنیا و هم در آخرت به داد ما برسد و کمک‌مان کند، دست‌مان را بگیرد.

و السلام علیکم و رحمہ اللہ و برکاتہ.